

پیامدهای پذیرش ولایت شیطان از منظر اسلام

صغری عباسپور*

چکیده

از جمله مسائل پیچیده‌ای که دسترسی کامل به حقیقت آن برای انسان میسر نیست، مسأله شیطان است. آنچه در اذهان عوام از شیطان وجود دارد به افسانه و خیال نزدیک‌تر است تا واقعیت. از نظر اسلام، شیطان مانند سایر مخلوقات عالم، مخلوقی از نوعی جنّ است و مفهومی عام دارد و شامل هر موجود متمرّد و طغیانگر می‌شود و از آنجایی که شیطان به خاطر تمرّد از فرمان الهی و استکبار از رحمت خداوند، از سعادت ابدی دور شده و این دوری به خاطر لعنت خدا، لازمه او گشته است، پیوسته درصدد است تا با دام گذاردن بر سر راه انسان به هر طریق ممکن، آدمی را مانند خویش از درگاه الهی دور نماید و کاری کند که بین ولایت خود و ولایت خداوند، انسان ولایت او را بپذیرد و اگر این اتفاق بیفتد و ولایت شیطان را در تمام امور یا بخشی از زندگی‌اش بپذیرد، در واقع او را ولیّ خود قرار داده که این امر مسلماً عواقبی را به دنبال خواهد داشت که زندگی او را در ابعاد فردی و اجتماعی تحت تأثیر قرار می‌دهد و به ورطه هلاکت می‌کشاند. پژوهش حاضر تحت عنوان پیامد پذیرش ولایت شیطان از نظر اسلام با روشی توصیفی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و آیات و روایات و تحقیقات جمع‌آوری شده که به بیان مطالبی چون مفهوم شیطان و ولایت شیطان و فلسفه خلقت انسان و پیامد پذیرش ولایت شیطان در دو حوزه فردی و اجتماعی پرداخته و از مطالب گردآوری شده به این نتیجه دست یافته که خروج از توحید، مغرور شدن به خداوند، نسیان، خذلان، اسراف، وسواس از پیامدهای فردی و خروج از ولایت امام، اعتقادات باطل و دشمنی و تفرقه و ریاکاری و نفاق از پیامدهای اجتماعی این ولایت‌پذیری خواهد بود.

کلید واژه: شیطان، ولایت، پیامدهای فردی و اجتماعی.

* کارشناسی روان‌شناسی، طلبه سطح ۲ حوزه علمیه.

مقدمه

جنّ و شیطان موجوداتی غیرملموس و نامرئی هستند که قدمتی بیش از بشر دارند و کمتر آیین، مذهب و فرهنگی وجود دارد که در این باره گفتگو و اظهارنظر نکرده باشند. همه جنّیان باید برای انسان سجده کنند؛ هر جنّ از لحظه‌ای که خلق می‌شود، این فرمان را دریافت می‌دارد و هر کدام که از این فرمان سر باز زند و از مسیر هدایت خارج گردد، شیطان نامیده می‌شود. هر جنّ که شیطان گردد به وسوسه انسان می‌پردازد. ابلیس، اولین جنّ است که از این فرمان اطاعت نکرد، از این رو نخستین شیطان است که شش هزار سال عبادت کرده بود و با این نافرمانی از درگاه خدا رانده شد. ابلیس، سرسلسله همه شیاطین است که سایر شیاطین از او اطاعت می‌کنند. شیاطین دشمن اصلی انسانند که انسان را با آرزوهایش سرگرم می‌سازند و با وعده‌های دروغین فریب می‌دهند و مدام در پی اغوای آدمیان هستند.

موضوع شیطان در بین ما مسلمانان یک امر پیش‌پاافتاده است که اعتنایی به آن نداریم، جز این که چند بار او را لعنت کرده و از شرّش به خدا پناه می‌بریم که این هم گاهی به فراموشی سپرده می‌شود؛ در حالی که از نظر اسلام، موضوع بسیار مهم و قابل تأمل و دقت است. اهمال و کوتاهی در این مسأله به حدّی جدّی است که حتّی برخی از مفسّرین اسلامی گفته‌اند که ابلیس یک قوّه‌ای است که آدمی را به شرّ و فساد دعوت می‌کند. پس شناخت شیطان و وسوسه‌های آن و پیامدهای پذیرش شیطان یک ضرورت است، چرا که انسان در هر مقام و مرتبه‌ای که باشد در معرض وسوسه‌های شیطان قرار دارد و هیچ انسان مختار و آزادی از این قانون مستثنا نیست. گاهی انسان تحت تأثیر وسوسه‌های شیطان، تمام امور یا بخشی از آن را به شیطان واگذار می‌کند که در این صورت شیطان ولیّ او خواهد بود و در سراسر عمر یا بخشی از آن بر کارهای او مسلّط می‌شود. این تسلّط بیانگر این می‌تواند باشد که فرد ولایت شیطان را پذیرفته است. البته مراتب ولایت شیطان بر انسان‌ها متفاوت است؛ برخی در گفتار و کردار و عبادات و غیره به ندای شیطان پاسخ مثبت می‌دهند که چنین افرادی از دایره ولایت او خارج نمی‌شوند و در برخی دیگر، این

سلطه کم‌رنگ‌تر است؛ مثلاً تحت ولایت خدا هستند، ولی با یک تهمت و بدگویی در محدوده ولایت شیطان قرار می‌گیرند. هر انسان از هر دسته‌ای که باشد، این ولایت‌پذیری عواقب و نتایجی را به دنبال خواهد داشت. حال با توجه به توضیحات داده شده این سؤال مطرح است که پیامد پذیرش ولایت شیطان از نظر اسلام چیست؟

در خصوص موضوع پژوهش کتاب مستقلی که پیامدهای ولایت‌پذیری شیطان را بررسی کند، نگاشته نشده است، اما کتاب‌هایی هستند که در لابلای فصول خود در مورد شیطان و ماهیت آن به این موضوع به صورت پراکنده پرداخته‌اند که می‌توان به کتاب فلسفه وجودی شیطان از مصطفی سلیمانیان و کتاب شناخت شیطان از منظر اسلام از محمدزمان رستمی و کتاب شیطان در آموزه‌های اسلامی از مرتضی کلهر اشاره کرد.

آنچه این پژوهش را از تحقیقات قبل متمایز می‌کند، این است که پژوهش حاضر به صورت مستقل و مجزا پیامدهای پذیرش ولایت شیطان را بررسی می‌نماید؛ در حالی که سایر کتاب‌ها به صورت پراکنده و مختصر در لابلای فصول و بخش‌های دیگر بدان پرداخته‌اند. این پژوهش با روش توصیفی و با بهره‌گیری از آیات قرآن و منابع کتابخانه‌ای و مقالات به تبیین موضوع می‌پردازد.

مفهوم‌شناسی

۱. ماهیت شیطان

جنیان به دو دسته خوب و بد تقسیم می‌شوند. جن‌های بد را شیطان می‌خوانند. وقتی هر یک از جنیان از سجده بر انسان امتناع کند و از اطاعت خدا باز ایستد، ماهیتی می‌یابد که شیطان نام می‌گیرد.^۱

۱. رستمی، شناخت شیطان از منظر اسلام، ص ۱۵.

درباره ماهیت شیطان به دو مطلب می‌توان اشاره کرد: (۱) مجرد یا مادی بودن شیطان، (۲) خلقت شیطان از آتش. درباره مادی و مجرد بودن شیاطین سه نظر مطرح شده است:

(۱) برخی مانند ملاصدرا، آن‌ها را نه مجرد محض و نه مادی محض می‌دانند.^۱

(۲) بعضی مانند علامه طباطبایی می‌گویند شیطان جسم و جسمانی است، در نتیجه مادی نیست و مجرد است.^۲

(۳) برخی دیگر، آن‌ها را مانند انسان‌ها مادی و غیرمجرد می‌دانند و می‌گویند برحسب آیات قرآن، جنّ نیز مانند انسان موجودی است مادی، با این تفاوت که انسان از خاک است و جنّ از آتش.^۳

طبق بیان قرآن کریم، ماهیت شیطان و جنّ از آتش است:

«وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ»^۴ و جنّ را از تشعشی از آتش خلق کرد.

پس با توجه به خلقت شیاطین و جنّ‌ها از آتش، نظریه سوم در خصوص ماهیت شیطان تأیید می‌شود.

۲. معنای شیطان

درباره لغت شیطان دو احتمال مطرح است که بیشتر اهل لغت، احتمال اول را قوی‌تر می‌دانند:

(۱) شیطان از ماده شَطَنَ يَشْطُنُ شَطْنًا به معنای دور کردن یا از ماده شَطَنَ يَشْطُنُ شَطُونًا به معنای دور بودن گرفته شده است؛ بنابراین به او به این دلیل شیطان می‌گویند که انسان‌ها را از رحمت الهی دور می‌کند و یا خودش از رحمت الهی دور است.^۵

۱. صدرالدین محمد شیرازی، مفاتیح الغیب، ج ۱، ص ۳۷۷.

۲. طباطبایی، رسائل توحیدی، ص ۲۳۶.

۳. مصباح یزدی، معارف قرآن، ص ۳۱.

۴. الرحمن: ۱۵.

۵. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۶۴.

۲) شیطان مشتق از شاط، یشیطُ شیطاً به معنای هلاک شدن و بر وزن فعْلان است و نون آن زائده می‌باشد؛ به این دلیل به او شیطان می‌گویند که با تمرد و سرکشی به هلاکت افتاد.^۱

۳. مفهوم ولایت شیطان

مراد از ولایت شیطان در آدمی، تنها ولایت و قدرت بر فریب دادن او است؛ به طوری که اگر از این راه نتوانستند کاری بکنند به دنبالش هر کار دیگری می‌کنند. بنابراین مقصود (ولایت اطاعت) است و شاید مراد «ولایت تدبیر» باشد که عبارت دیگر ربوبیت است؛ زیرا بت پرستان همان طور که فرشتگان را به طمع خیرشان می‌پرستیدند، جن را نیز به خاطر ترس از شرشان می‌پرستیدند و خدا هم تصریح کرده است که ابلیس از جن است و دارای ذریه است و ضلالت آدمی در راه سعادتش و همچنین همه بدبختی‌های دیگرش همه به اغوای شیطان است.^۲

خداوند در سوره کهف می‌فرماید:

«آیا او و فرزندانش را به جای من اولیای خود انتخاب می‌کنید در حالی که آن‌ها دشمن شما

هستند؟! این‌ها چه جانشین‌های بدی برای ظالمان هستند.»^۳

بنابراین کسی که تمام امور یا بخشی از آن را عملاً به شیطان واگذار نماید، شیطان ولی او خواهد بود و همچنین هر کس دعوت شیطان را بپذیرد، خود را زیر سلطه او قرار داده است و تسلط شیطان بر بنی آدم در حقیقت، تحقق ولایت یافتن او بر آنان است.^۴

۱. فراهیدی، کتاب العین، ص ۴۷۹.

۲. رجالی تهرانی، جن و شیطان.

۳. کهف: ۵۰.

۴. شریعتی، تصویری از ملائکه و ابلیس، ص ۱۶۳.

است، گرچه ریاکار خودش فکر می‌کند مؤمن است. ریاکار دوست دارد مردم به او توجه کنند و از او سخن گویند، او را دوست داشته باشند و به او محبت کنند.^۱

۸. توجیه شرعی

یکی از روش‌های شیطان برای گمراهی انسان‌ها، آموزش «کلاه شرعی» است. آنان که حقایق را قبول دارند، اما به آن عمل نمی‌کنند، گرفتار توجیه‌گری می‌شوند و کلاه شرعی بر سر خود می‌گذارند. در واقع به جای عقل آنان، عقل شیطان کار می‌کند. شیطان با توجیه‌گری، انسان را از عمل باز می‌دارد. انسان باید در توجیه‌گری‌های خود حضور شیطان را احساس کند.^۲

۹. غصب خلافت

هر جامعه‌ای سه بُعد دارد: اقتصاد، حکومت و فرهنگ. در طول تاریخ همواره این سه بُعد در دستان زرمندان و زورمندان و تزویرگران قرار گرفته است و آن‌ها دست در دست یکدیگر بر مردم تسلط یافته‌اند. گاهی ناگهان نهضتی، انقلابی، بعثتی و پیامبری یا امامی برای نجات مردم و استقرار آگاهی و عدالت بپا برمی‌خیزد و مبارزه با جور و جهل و استثمار آغاز می‌شود، راه به سوی رستگاری گشوده می‌شود، مسیر تاریخ عوض می‌شود، روابط طبقاتی تغییر می‌یابد. آگاهی و عصیان، تصمیم و حرکت در متن توده‌ای که در سلطه قدرت‌ها اسیر و ناامید و فاقد احساس شده بودند به وجود می‌آید. این دوره انقلابی ممکن است چند دهه استمرار یابد، اما دشمنان شکست خورده نمی‌توانند رویاروی بجنگند و پایداری کنند، تسلیم می‌شوند و به داخل نهضت روی می‌آورند و نقاب نفاق می‌زنند و در درون صف مجاهدان و معتقدان پنهان می‌گردند و همان جریان ارتجاعی و روابط طبقاتی پیشین را این بار در درون انقلاب و به نام انقلاب و دین و مکتب ادامه می‌دهند. اینان که نامشان مشرکین بود، اکنون به نام موحدین، شرک را گسترش می‌دهند. اینان

۱. خمینی، چهل حدیث، ص ۵۴.

۲. رستمی، شناخت شیطان از منظر اسلام، ص ۲۱۳.

که به نام غنیمت غارت می‌کردند، اکنون به نام زکات غارت می‌کنند. در طول تاریخ انقلاب‌های گوناگون الهی، توحیدی یا انسانی پدید آمد و پیروز شد و نظام شرک به توحید، نظام فرعونی به نظام موسایی، نظام قیصری به نظام عیسایی و نظام ابوسفیانی به نظام محمدی تبدیل گردید، اما پس از مدتی نظام شیطانی بازگشت و بر کرسی خلافت تکیه زد.^۱

نتیجه‌گیری

یکی از مسائل مهم کلامی، مباحث مربوط به شیطان است. شیطان موجودی واقعی از جنس جنیان و از آتش خلق شده و هدف از خلقت او مانند سایر مکلفین، عبادت خداوند و حرکت به سوی خداوند از طریق اهل بیت است و به دلیل آفرینش پاکش، سال‌ها در آسمان همراه با فرشتگان به عبادت خداوند مشغول بود؛ ولی بعد از اطاعت نکردن از دستور سجده بر آدم، ملعون و مطرود درگاه الهی شد و با سوءاختیار خودش، راه شرّ و گمراهی را انتخاب کرد و به دشمنی با بنی‌آدم پرداخت و برای گمراه کردن انسان‌ها از خداوند درخواست کمک و مهلت نمود و قسم خورد که برای گمراه کردن انسان از هیچ کوششی دریغ نرزد و از وسوسه‌های خود بی‌نصیب نگذارد تا زمانی که ولایت او را به جای ولایت الهی بپذیرد و با پذیرش این ولایت، او را به ورطه نابودی بشکاند. به همین دلیل خداوند از انسان عهد و پیمان گرفت که از شیطان پیروی نکنند، اما انسان چندان به این دشمن بزرگ توجه ندارد و همین بی‌توجهی پیامدهایی را برایش به دنبال خواهد داشت.

پژوهش حاضر تحت عنوان «پیامدهای پذیرش ولایت شیطان از نظر اسلام»، درصدد بیان عواقب و نتایج پذیرش ولایت شیطان است که با گردآوری مطالب از کتب و مقالات و آیات و روایات به این نتیجه دست یافته است که این ولایت‌پذیری را می‌توان در دو حوزه فردی و اجتماعی تبیین نمود که در حوزه فردی به این نتایج: خروج از توحید، مغرور شدن به خدا و غفلت

۱. شریعتی، قاسطین - مارقین - ناکثین، ص ۵۷ تا ۶۰.

از ذکر، منع از حضور قلب و بازداشتن از عمل و لغزش و خذلان و نسیان و هراس و ناامیدی و اسراف و وسواس و در حوزه اجتماعی به این نتایج: داشتن اعتقادات باطل، خروج از ولایت امام، بت‌پرستی و دشمنی و تفرقه و نفاق و ریاکاری، توحید شرعی و غصب خلافت دست یافتیم.

منابع

* قرآن کریم.

۱. جلالی، محمدحسن، **مجموعه الاخبار**، باب ۱۷۱، ج ۴، مشهد: انتشارات کتابفروشی جعفری، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۲. جوادی آملی، عبدالله، **تسنیم در تفسیر قرآن**، قم: نشر اسراء، ۱۳۷۸ هـ.ش.
۳. حرّ عاملی، عبدالله، **وسائل الشیعه**، قم: نشر آل البيت، ۱۴۰۴ هـ.ق.
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، بیروت: دار المعرفه، چاپ چهارم، ۱۴۲۶ هـ.ق.
۵. رجالی تهرانی، علیرضا، **جنّ و شیطان**، قم: نشر بلوغ، ۱۳۷۵ هـ.ش.
۶. رستمی، محمدزمان، **جنّ و ابلیس**، قم: نشر بوستان کتاب، ۱۳۹۹ هـ.ش.
۷. _____، **شناخت شیطان از منظر اسلام**، قم: نشر بوستان، ۱۳۹۷ هـ.ش.
۸. سلیمانیان، مصطفی، **فلسفه وجودی شیطان**، تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی-پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۹۴ هـ.ش.
۹. سورآبادی، ابوبکر عتیق بن محمد، **تفسیر سورآبادی**، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۰ هـ.ش.
۱۰. سیوطی، جلال‌الدین، **تفسیر المنثور فی تفسیر المأثور**، قم: نشر کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ هـ.ق.

۱۱. شریعتی، علی، قاسطین، مارقین، ناکثین، تهران: انتشارات کامل، ۱۳۴۹ هـ.ش.
۱۲. شریعتی، محمدباقر، تصویری از ملائکه و ابلیس، قم: نشر بوستان کتاب، ۱۳۹۷ هـ.ش.
۱۳. شیرازی، صدرالدین، مفاتیح الغیب، تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا، ۱۳۸۶ هـ.ش.
۱۴. طباطبایی، سید محمدحسین، رسائل توحیدی، ترجمه علی شیروانی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۱۵. _____، المیزان، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۲۷ هـ.ق.
۱۶. غفاری، محسن، ابلیس نامه یا قصه‌های شیطان، تهران: انتشارات پیام آزادی، ۱۳۸۲ هـ.ش.
۱۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۲۶ هـ.ق.
۱۸. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳ هـ.ش.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه جواد مصطفوی، قم: انتشارات الاسلامیه، ۱۳۶۹ هـ.ش.
۲۰. کهرمی، مرتضی، شیطان در آموزه‌های اسلامی، قم: پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۲۱. گنابادی، سلطان محمد، ترجمه بیان السعاده، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۲ هـ.ش.
۲۲. لواسانی، حسن، تاریخ الانبیاء، تهران: کانون شریعت، ۱۳۶۳ هـ.ش.
۲۳. مراغی، احمد بن مصطفی، تفسیر مراغی، قم: انتشارات اسلامیه، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۲۴. مصباح یزدی، محمدتقی، معارف قرآن، قم: مؤسسه در راه حق، چاپ اول، ۱۳۶۲ هـ.ش.
۲۵. مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران: مرکز نشر کتاب، ۱۳۸۰ هـ.ش.

۲۶. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، قم: نشر صدرا، بی‌تا.
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر، الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۱، قم: مدرسه امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام، ۱۴۲۱ هـ.ق.
۲۸. ملکی تبریزی، حاج میرزا جواد، اسرار الصلاة، تهران: نشر پیام آزادی، ۱۳۶۳ هـ.ش.
۲۹. موسوی خمینی، آداب الصلاة، تهران: مؤسسه نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۰ هـ.ش.
۳۰. ———، شرح چهل حدیث، تهران: مؤسسه نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۷ هـ.ش.